

Danes se ne da z gotovostjo reči, katere in kakšne sile bodo ta problem rešile. Močne japonske čete se še danes sprehajajo po predelih severne Kitajske, do katerih legalno nimajo niti najmanjše pravice, in slednjič imajo vsa ali skoraj vsa tuja poslaništva v Šanghaju še danes svojo posebno, domačo vojaško stražo, tako kakor sicer v neciviliziranih deželah. Tudi zadnji dogodki, čudni „upor“ Čanghsuelianga in k sreči ponesrečena državljanska vojna dokazujejo, da konsolidacija meščanske Kitajske ni tako napredovala, kakor bi bilo njej sami v korist. Vsi navedeni primeri in še mnogi drugi pa vendar ne zakrivajo dejstva, da Kitajska napreduje, da se njeni sinovi vedno bolj zavedajo koristi dežele in da v vedno večji meri odločajo o svoji lastni usodi. Ideje, ki jih je izpovedoval in za katere se je boril Sunjatsen, so še žive in se večkrat po nujnosti razmer radikalizirajo.

Branko Rudolf

Gledališče

»Oder bo treba pomesti«

S tem radikalnim naslovom je opremil znani češki režiser in gledališki reformator E. F. Burian svojo drobno knjižico o novodobnem gledališču, izdano v preteklem septembru. Po večletnih preizkušnjah na odru D37, ki je prinesel doslej največ novega življenja v tudi sicer zelo razvito češko gledališko kulturo, je propagator novodobnih teženj napisal svojo teorijo o gledališču in program njegove reforme. V štirih kratkih poglavjih je v glavnem obdelal zgodovinsko ulogo gledališča kot glasnika življenja, potem faktorje, ki sestavljajo gledališče, vlogo režiserja in pa pesnikovo delo v zvezi z novim gledališčem. Ker je Burianova knjižica drobna, je pisana zelo komprimirano in je njena vsebina zelo tehtna. Avtor, ki je z velikim pogumom ustvarjal nove inscenacije in končno popolnoma preosnoval oder ter vse temeljne odnose tradicionalnega gledališča, je z enakim pogumom stopil pred vse teoretične in tehnične probleme ter temperamentno zagovarja svojo radikalno gledališko reformo.

V kratkem uvodu, ki konča z lapidarno konstatacijo, da moderni gledališčni človek sicer služi, toda nikomur ne ustreže, izjavlja Burian, da sodobni umetnik ne more ustvarjati izven družbe in da je potrebna temeljita reforma vsega njegovega življenja, če hoče biti njegovo delo res napredno. Umetnik najde oporo v svojem kolektivu in stoji trdno le v oni družbi, ki želi napredek in edina more uresničiti njegove načrte. Gledališče je nesmrtno, ker si je z velikimi žrtvami v vsaki dobi izbojevalo pravico do kritike časa. Vedno je v njem prava podoba dobe, pa naj si bo verna ali spačena. Kakor nekdanj, naj se tudi danes v gledališču zbirajo ljudje, ki bodo manifestirali za svoje napredne nazore. Tudi dandanes je gledališče sintetično; poleg raznih panog umetnosti obsega še razne tehnične novosti. Njegov namen je odkrivati človeku družbo in družbi človeka. Visoka kultura češkega gledališča je nastala v taboru češkega ljudstva, ki se je borilo proti plemstvu. Dandanes naj delovno ljudstvo visoko dvigne prapor gledališke kulture, ki bo tedaj dobila občo narodno veljavo.

V drugem poglavju govori E. F. Burian o glavnih faktorjih gledališča. Poleg odra, na katerem se igra vrši, je drugi glavni faktor gledališča publika, ki naj bo kar najtesneje zvezana z usodo igralcev in teatra, kajti le na ta način bo globoko reagirala na gledališče. V časih, ko vladajo teoretiki, se je prepad med obema fak-

torjema širil, v dobah, ko se literatura ni izogibala temi nujnih družabnih in gospodarskih prevratov, pa je gledališče doseglo najvplivnejšo ulogo. Kajti gledališče ne sme biti opij za občinstvo, ampak mora biti v notranji zvezi z njegovimi življenskimi skrbmi in željami. Po lepih sanjah pa bi bila slika življenja le še strašnejša. Gledališče naj postane tvorna in bojevita, pa tudi lepa tribuna, ki bo igrala le teme iz življenja. In tedaj bo s sredstvi novega odra pograbila gledalca, da ne bo le ogledoval, ampak sodoživljal, pretresla ga bo in dvignila iz preveč kritičnega miru. Dandanes je gledalcu s primerjanjem mogoče spoznati pravo vrednost gledališča ter izoblikovati svoje umetniške zahteve. In posledica posameznih resnih teaterskih naporov je res velik dvig splošne češke gledališke kulture.

Največ nejasnosti vlada danes zaradi režiserjeve funkcije. E. F. Burian, ki je sam ne le vzoren režiser, ampak tudi ustvarjač reformator, požrtvovalen vodja svoje družine, ne-le teaterski človek, ampak prav tako veščak za vprašanja arhitekture, likovne umetnosti, literature in glasbe, je položil vse visoke zahteve, ki jih združuje sam v svoji izredni umetniški osebnosti, v režiserjev poklic. Opira se na prastaro formulo gledališča kot sintetične umetniške oblike, ki „ni ne godba, ne beseda, ne soha, ne ples, ki ni ne pesem, ne slika, ampak vse skupaj“. Današnji dan nudi režiserju, ki je pravi tvorec novega odra, še vse polno tehničnih novosti, katere z veseljem uporablja: film, diaprobejkcija, radijska, glasbena in zvočna montaža. Vse te sestavine zahtevajo ne-le nov odrski prostor, ampak tudi medsebojno urejanje. Človek, ki je prevzel to nalogo, ne more biti ne igralec, ne dramatik, ampak režiser, ki „točno v taktu instrumentira gledališko partituro“. Režiser se po Burianovem mnenju peča največ z vprašanjem tehničnih novosti, ki jih mora preizkusiti za oder in urediti v absolutno celoto odrskega dejanja. Pri tem se marsikaj starega komedijantstva izgubi: prostor ni več iluziven, slika ni več naturalistična. Bodoče gledališče, ki se je kot tribuna javnega mnenja rodilo ob rojstvu žarnice, ne bo več razlikovalo odra od gledališča, ampak bo novi dinamični prostor družil igralca-človeka s človekom-gledalcem. Novi, variabilni prostor bo tako zgrajen, da „dejanja ne bodo motili odmor in njegovo delavniško rešenje naj mu da oni čar presenečenja, ko dozdevno brezpomembne stvari postanejo pomembne, ko izginejo svetovi pod čarovniško palico, ko se ljudje pojavljajo in izginejo skoraj tako čudovito, kakor v življenju, ali pa še bolj.“ Velik je pomen fotografije za novi oder, toda ne njen naturalizem, ampak povečani, denaturalizirani detajl. Film je dal novemu odru neomejeno možnost prostorne spremembe. Vsi tehniški pripomočki služijo novi, ritmični predstavi, ki je neiluzionistična tvorba novega režiserja.

Če da poglavje o režiserju le slutiti vso komplicirano mehaniko novega odra, ki je poslušno orodje v njegovih rokah, je E. F. Burian v zadnjem poglavju odkrito zapel himno pesniku, čigar najizrazitejša tribuna je oder. Na njem more pesnik pričakovati predstave, kakršnih knjiga nikoli ne more nuditi. „Prozaik ni dal svojemu stavku kril, da bi vzletel in ponesel s seboj predstave občinstva“. Pri težavnem in zasmehovanem odkrivanju novega odra so postala vsa iluzivna sredstva nepotrebna pod soncem pesnikove besede. Toda pesnik ni vedno le odrski avtor; včasih morajo biti pesniki celo igralci, literati ali režiserji.

Vse, kar novi človek pričakuje od novega odra, naj se ne odigra v jeziku ulice, ampak s pesnikovo besedo, s katero bo pelo tudi občinstvo. Toda avtorjev za današnje gledališče še ni, ker so vsi preenostavni in prepovršni za mnogostransko

sintetičnost gledališča, ker se ne potrudijo z vživljanjem v njegove zahteve in možnosti. Kajti današnje življenje s svojimi tehničnimi napravami kina, radija, tiska itd. nudi tudi navadnemu človeku mnogo večjo sliko, kot prejšnje in zato tudi človek zahteva od odra več. Burian je mnenja, da celo obširni romani ne morejo nuditi toliko epičnih možnosti, kot jih avtorju nudi oder, ki z živo sliko nadomešča nedinamični opis. Konservativno gledališče je vzelo avtorjem njihovo nekdanjo nalogo, da so namreč sami naravnost ustvarjali oder. Zato so danes potrebna vmešavanja gledaliških praktikov, kar se pogosto smatra za posilstvo dramatične literature. Novi oder zahteva enostavno akcijo, ki ne potrebuje literarnih opisov, ker je oder tehnično popolnejši in zmore isto, kar film. Razen akcije so potrebni dialogi in monologi, toda le na vrhuncih akcije. Pesnik bo pisal za novi oder pravilno, ko bo spoznal, da „sonce ni sonce, ampak rumen reflektor, ali pa da nebo ni nebo, ampak zavesa in da tla niso zemlja, da zvezde ne vzhajajo na odru, ampak da jih morda igra violinist na gosli...“ in tedaj bodo režiserjeve spremembe nepotrebne.

E. F. Burianova knjižica je vsa izraz močne volje in silnega prepričanja, ki se je že močno vtelesilo v praški sceni D³⁷. Če se zdi v brošurici marsikaj patesitično ali pa geslovito, skoraj programsko teoretično, je avtor v svoji praksi pokazal popolno sliko svoje življensko pravilne in življenja ter razvoja zmožne gledališke reforme. To je vnet in svojeglav delavec, ki poleg tehničnih iznajdb fanatično ljubi pesništvo, ki v globokih koreninah domače in tuje tvorbe najde vedno to, kar je novemu odru potrebno. Če je postavil tradicionalni oder na glavo, ni ostal le pri prekucuški gesti, ampak je takoj pričel ustvarjati nov oder na novih podlagah, ki so vse prej kot naturalistična obnova sveta. Novi teater je po Burianu tvorba idealizma, ki je izraz notranjih potreb novega človeka. Vseeno, če igra „Švejka“, staro domorodno Klicperovo igro ali pa „Aristokrate“, Wedekinda ali „Onjegina“: Burianovo gledališče ni nikdar enodnevna senzacija, ker gre do življenjskih korenin in s svojim mehanizmom ustvarja kompleten nov svet. Morda so v knjižici posamezne stvari v nepravilnem razmerju, česar je krivo navdušenje mladosti in novosti; a zasluge so ogromne: odkrita je tehnika in na prestol je posajena pesniška beseda, ki je našla na novem odru najvišjo kultivacijo.

Revolucionarna dejanja so vedno izzvala skepsa konservativne kritike. Toda kaj bi bil današnji oder brez njih? Na Češkoslovaškem so za režisersko delo podelili E. F. Burianu državno nagrado za preteklo leto, kar je značilno za višino presoje. Vpliv njegovega dela je že sedaj zelo poživljajoč ne-le doma, ampak tudi na tujem.

F. Mesesnel.

Kronika

Fran Šuklje kot politik

Šuklje ni samó učil in preiskoval zgodovine, ampak jo je pomagal tudi oblikovati, ker je bil zgodaj postal javen delavec ali politik. Bil je po lastnem priznanju v bistvu revolucionarne narave. Vzgojen v miselnosti velike francoske revolucije in poznejšega nemškega liberalizma je postal slovenski narodnjak in naprednjak, kar je pokazal že v prvem svojem uvodnem članku v „Slovenskem narodu“ 1873. leta, kjer se je odločno izjavil za svobodo in na-

¹ Politični del iz članka, priobčenega v „Jugoslov. istoriskem časopisu.“